

**ПРОБЛЕМА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОКОЛІНЬ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
"МОЛОДІЙ" ЛІТЕРАТУРІ**

У запропонованій статті розглянуто різні підходи сучасних літературознавців до термінологічного означення письменницьких поколінь на матеріалі української і польської літератури останніх десятиріч.

Видатний польський літературознавець Казімеж Вика у своїй монографії "Літературні покоління" ("Pokolenia literackie") зауважив, що поняття покоління, хоч дуже часто використовується в науковому та щоденному дискурсі, рідко піддається глибокому аналізу [1: 5]. У сучасному українському та польському літературному континуумі помітна схильність до опису літератури в категоріях генерації (покоління): *шістдесятники*, *сімдесятники*, *вісімдесятники*, *дев'яностики*, *двотисячники* в українському дискурсі та *roczniki sześćdziesiąte* (вони ж – покоління або формація "бруліону", за назвою краківського альтернативного літературного журналу), *roczniki siedemdziesiąte*, *osiemdziesiąte* тощо в польському. В Україні генераційний принцип оцінки критикою літературної епохи актуалізували шістдесятники – група яскравих творчих особистостей, час дебюту яких припав на сьому декаду ХХ ст. А отже, на відміну від польського літературознавства, в якому прийнято називати генерації письменників за роками їх народження (*roczniki siedemdziesiąte* – це люди, які народилися у 70-х рр. ХХ ст.), в українському дискурсі, присвяченому сучасній літературі, письменницькі покоління окреслюються відповідно до років їх дебюту (дев'яностики та дев'ятдесятники – це ті, які в дев'яностих роках дебютували).

Переконавання про поколіннєву зміну кожні 25 років, прийняте в соціології та демографії, в гуманістиці, а особливо літературній критиці, виявляється непридатним. Польська й українська критично-літературна практика показує, що чергове літературне покоління може анонсувати щодесять років, відтак складається враження, що письменники живуть у дещо іншому, ніж решта смертних, біологічному ритмі.

Основним конститутивним чинником покоління є своєрідне, спільне для певної вікової групи людей переживання доби. Історичні події, важливі суспільні переломи закарбовуються в людській свідомості не рівномірно, а в залежності від того, на яку фазу її віку припадають. Саме період, названий Е. Шпрингером "вростанням молоді людини в суспільство", є тією фазою віку, коли психологічний апарат характеризується найвищою перцептивною здатністю. Саме переживання молодості залишає найглибший слід і формується у призму, через яку молода людина дивитиметься на дійсність. Отже, проблема появи, зародження покоління генетично пов'язана й від початку перехрещується з проблемою молодості – доби посиленого підлягання зовнішнім впливам [1: 44-66].

Під визначенням польська й українська "молода" література маю на увазі авторів, народжених у 70-х рр. ХХ століття, котрі виходили на літературну сцену в другій половині 90-х, а отже, належать до "постбруліонівської" у Польщі або "постбубабістської" в Україні хвилі письменників. І тут постає перший сумнів: чи є підстави говорити про них як про окрему, відмінну від попередників, генераційну письменницьку формацію й чи віддавна помічене соціологами та дедалі більш поширене в сучасних розвинених західних суспільствах явище "поколіннєвої акселерації" – пришвидшеної, у зв'язку з високою суспільно-економічною динамікою, зміни поколінь – можна проектувати також на літературу?

Найбільш активні молоді письменники, зосереджені в молодолітературних середовищах на маргінесі великої "мейнстрімної" літератури, у своїх безпечних нішах навколо таких часописів, як "Портрет", "Ха!арт", "Студіум", "На Дзіко", "Нови Век" (Польща) або "Кальміус", "Четвер", до кінця дев'яностих – "Авжеж!" (Україна) за великим рахунком самі себе відкривають, енциклопедизуючи свої досягнення з певним випередженням – поки широкий читацький загал ознайомиться з їх творчістю. Адже виданням молоді літератури займалися й займаються переважно малі й середні видавництва, книги дебютантів виходять мінімальними накладками.

Власне, яскравий дебют Л. Дереша у 2001 р. в Україні та Д. Масловської в 2002 році в Польщі відкрив у цих культурах кон'юнктуру на молоде письменство. Слід пам'ятати, що на межі 90-х – 2000-х рр. воно було цілком маргіналізоване (про складний письменницький старт для цього покоління писали в 2001 році Павел Дунін-Вонсович [2: 10] і Єжи Яжембський [3: 10] на сторінках "Газети Вибірчої". На молодолітературних сценах як України, так і Польщі є автори, які не проти вскочити в потяг під назвою "покоління", і такі, які цього уникають, намагаючись підкреслити тим самим свою винятковість й індивідуальність. Перших, згуртованих у молодих літературних навколочасописних середовищах, Роберт Осташевський називає "нішовиками", других, дистанційованих від творчих угруповань і їх інституцій – "вільними електронами" (прикладом реалізації другої з-поміж цих постав в Україні є видання антології "Позадесятники" Олександра Гордона). Цікаво, що в Польщі схильність літературної критики до поколіннєвого "шухлядкування" молодих літераторів і з боку так званих "нішовиків", і "вільних електронів" супроводжує підкреслення недовіри до вживання терміна "покоління" стосовно вікових груп письменників, його цілковитої неадекватності. У Польщі існує більш чітка межа між цими поколіннями (народжені в сімдесятих створюють власні часописи, видають власні антології, організовують фестивалі та конкурси, адресно скеровані до певної вікової групи авторів). В Україні опубліковані в середині 90-х рр. видавництвом "Смолоскип" антології поезії, прози та літературної критики "Молоде вино" (1994 р.), "Тексти" (1995 р.) й "Іменник" (1997 р.) засвідчили про появу покоління, що само назвалося "дев'яностиками", при тому, що віковий діапазон їх є досить широкий (різниця у віці між

репрезентованими в "Іменнику" В. Даниленком та С. Жаданом становить 15 років!). Ядро всіх трьох антологій складала група авторів, яку прийнято вважати середовищем "Смолоскипа" – це передусім лауреати премії однойменного видавництва, його стипендіати, учасники організованих під його егідою літературних турів та фестивалів. Цікаво, що після того, як частина авторів, представлених у "смолоскипівських" антологіях, віднайшла своє неповторне творче обличчя і вже не асоціюється безпосередньо з середовищем "Смолоскипу" (С. Жадан, В. Махно, Т. Прохасько), навколо видавництва в рамках акцій, організованих ним, почала гуртуватися хвиля нових дебютантів, молодших на кілька років, котрі послуговуються вже самоокресленням "двотисячники".

У польській пресі полеміка, присвячена народженому в 70-х рр. XX ст. поколінню, проходила на двох рівнях: критично-літературному та популярно-соціологічному. До речі, останній (популярно-соціологічний) рівень хронологічно був вислідом першого (критично-літературного). Літературну дискусію навколо наймолодшої групи дебютантів започаткував березневий номер журналу "Опція" (1997 р.), у поетичному додатку до якого – "На Дзіко" – був опублікований фейлетон Бартоломея Майзеля "Народжений у сімдесят четвертому році порпається в літературі" ("Rocznik siedemdziesiąty czwarty grzebie w literaturze"). Текст цей викликав гвалтовну атаку з боку літературних критиків, котрі висували претензії, що хтось завчасу починає говорити про авторів, більшість із яких навіть не дочекалася свого книжкового дебюту. Своєрідною реакцією на фейлетон Б. Майзеля була ініціатива редакції журналу "Креси", яка в тому ж 1997 році провела анкету серед двадцятирічних на той час авторів, запитуючи про сенсовність (можливість) чергової поетичної (бо про прозу тоді ще важко було говорити з огляду на відсутність необхідного корпусу текстів) формації. Характерно, що літературний рух молодих поколінь і в Україні, і в Польщі починався саме з поезії (це стосується і покоління бруліонівсько-бубабістського, і молодших дев'яностиків). В українській і польській літературах так склалося, що поезія домінувала над прозою, була мобільніша, швидше реагувала на зміни [4: 8-9]. Навесні 2000 року редакція познанського часопису "Про Арте" оголосила конкурс для народжених у 70-х рр. авторів, що було певною інтелектуальною провокацією, адже, як це багаторазово підкреслювалося, організатори не переймалися проголошенням нового літературного покоління. Планований познанською редакцією фестиваль не відбувся, але ініціативу перейняло середовище журналу "Ха!арт", і в листопаді того ж року в Кракові мав місце легендарний "Фестиваль тих, хто подає надії" ("Festiwal zapowiadających się"). У міжчассі в літературно-критичних виданнях з'являлися все нові й нові тексти, присвячені молодому, аморфному, неокресленому явищу, яке вміло вислізало від будь-яких спроб ближчого синтетичного окреслення. Найбільший корпус текстів, присвячених цьому "поколінню", з'явився на сторінках таких спеціалізованих на наймолодшій літературі часописів, як "Ха!арт", "Портрет", "Студіум", "Фа-арт" та ін. Цих текстів разом з відповідями-рефлексіями на анкети можна нарахувати понад чотири десятки.

Молоде, народжене у 70-80-х рр., покоління прозаїків виходило на літературну сцену без жестів непокори щодо старших попередників, без виразних маніфестів, які мали б на меті руйнувати старе й на його залишках будувати нові замки, без радикально нових естетичних пропозицій і їх формальних вирішень. У їх ставленні до літературної традиції відчувається бажання продовжувати, а не заперечувати раніше почате, заселяти готові й ще теплі від присутності попередників гнізда. Така модель входження в літературу не передбачає кристалізації, увиразнення автономної літературної формації, передумовою яких є бунт і заперечення традиції. Це різнить молоду хвилю письменників від бубабістів чи покоління "бруліону", які, дебютуючи на початку 90-х років, піддали гострій критиці літературу попередніх десятиліть.

Зауважимо, що молоді письменники самі не хочуть потрапити до спільної шухляди під назвою "покоління", воліють "плавати в окремих акваріумах", як це метафорично окреслив М. Сеневич у відповіді на анкету журналу "Декада літерацка", що не означає цілковитої відмови від послуговування цією категорією в акціях розпродажу. Часто висловлюється думка, що категорія покоління є літературним відповідником рекламної кампанії, багаторазово випробуваним маркетинговим прийомом, черговим критично-літературним міфом, уникнути якого майже неможливо. Залишається взяти її в лапки, прикрасити знаком запитання, обтяжити посиленнями та уточненнями, бо втекти від неї не можна, як і від власної тіні. Саме в такий спосіб намагалися впоратись із цим обтяжливим критично-літературним означенням упорядники першої в Польщі синтетичної праці, присвяченої наймолодшому тоді поколінню авторів, – "Текстиль. Про народжених у сімдесятих роках" ("Tekstylija. O 'rocznikach siedemdziesiątych"), що побачила світ у Кракові в 2002 р.

Р. Харчук у статті "Покоління постепохи" здійснює уважний огляд української літературної ситуації останніх декад, зокрема питання поколінневого самоокреслення письменників, котре викликає в дослідниці спротив. Авторка пропонує відмовитися від цієї глибоко вкоріненої в українській критиці практики подесятилітнього окреслення поколінь і звернутися до більш загальних, але й більш адекватних, назв "покоління постепохи" чи "покоління епохи 'пост'": пострадянське, постколоніальне, постчорнобильське і под. Що дає така зміна визначення? Передовсім уможливило об'єднання безпідставно розділених за справою попередніх окреслень "вісімдесятників" та "дев'яностиків", котрі мають, на думку дослідниці, більше спільного, ніж відмінного. Дискусійним для Р. Харчук є виправдовування їхньої окремоті різною дозою "совковості", котру отримали автори, що приписуються восьмій і дев'ятій декаді, адже живучість радянського комплексу здатна отруїти навіть пострадянські покоління. Таким баченням проблеми авторка полемізує з твердженням О. Забужко, що у наступному столітті ми матимемо дійсно блискучу літературу. Надто описовим видається також Р. Харчук здійснене Л. Демською розділення "вісімдесятників" та "дев'яностиків" на покоління "барикад" (відносимо до нього Ю. Андруховича, Є. Пашковського, О. Забужко, І. Ринарука, О. Лишегу та ін.), яке виборювало права й свободи особистості, слова та покоління "руїн" (С. Жадан,

І. Мельників, Ю. Бедрик, А. Кокотюха, Т. Прохасько, Р. Скиба та ін.), "покликане дати новій державі нову літературу, зламати старі традиції і створити нові" [4: 8-9].

У 2002 році в "Газеті Виборчій" з'явився текст басиста відомого польського рок-гурту "Cool Kids of Death" Куби Вандаховича "Генерація НІЩО" ("Generacja NIC"), який розгорнув соціологічний вимір аналізованої проблеми. Рок-музикант висловлює занепокоєння станом духу своїх однолітків, народжених у сімдесятих роках, молодих людей, яких нова політична й ліберально-економічна дійсність перетворила на зазомбованих споживачів, манекенів у капіталістичному театрі ляльок, що змушені йти на компроміс зі своїми ідеалами, адже бунт проти системи ставав би водночас бунтом проти власних шлунків, матеріального добробуту. "Генерація НІЩО" викликала шквал полемік і дискусій. У самій "Газеті Виборчій" було опубліковано кільканадцять текстів-реплік, на інтернет-форумі вміщено 250 записів-рефлексій на цю тему. Відголосом варшавської полеміки була дискусія в люблінському часописі католицької молоді "Спойженя", а в 2004 році – присвячений на десять років молодшому поколінню жовтневий номер часопису "Газета Студенцка". Позбавлені виразної поколінневої травми (військовий стан, путч був не до кінця осмисленими дитячими спогадами), ці молоді люди формувалися в період особливого міжчасся, коли, ще відчуваючи за спиною останні подихи старої системи, мусили стати перед лицем постколоніальної ранньокapіталістичної реальності, яка давала великі можливості тим, хто міг вчасно пристосуватися до нових умов і зайняти теплі посади в рекламних агенціях, новопосталих банках, численних фірмах, компаніях, залишаючи за бортом свого комфортабельного корабля під назвою "Західна Цивілізація" всіх непристосованців, контестадорів нового ладу.

Таким чином, свобода, яку приніс на хвилі здобуття Україною і Польщею незалежності початок дев'яностих, виявилася пропагандною ілюзією. Комуністична тотальність замінилася іншою – ліберально-демократичною та вільноринковою, не менш агресивною та нав'язливою ідеологічно. Поширення західноєвропейсько-американського стилю побуту та формування міжлюдських відносин, споживацький підхід до життя, поява маскультури та поступове зміцнення середнього класу, який почав проглядатися у західному стилі життя – усі ці спричинені ранньокapіталістичною реальністю зміни для одних були добродійством нової системи, а для інших – аутсайдерів та непристосованців – новим тоталітаризмом. Розпорошені, дезінтегровані, зосереджені по своїх нішах у кольоровому світі безлічі пропозицій, де кожен може знайти для себе безпечну комірку – такий образ "покоління ікс" або покоління "острів'ян" ("wyspiarzy", за окресленням Я. Куземпи) – під наведеними назвами воно функціонує в багатьох текстах – постає у читача присвячених аналізований проблематиці статей-реплік. Характерно, що учасниками і критично-літературної дискусії, присвяченої "поколінню" народжених у 70-х рр. письменників, і її популярно-соціологічного виміру в масовій пресі були здебільшого представники цього покоління. Паралельно до літературно-критичної рефлексії над молодим письменством, спроби поколінневого самоокреслення здійснювали самі автори у своїх творах – одними з перших були Йоанна Віленговська, Радослав Коберський, Славомір Лучак, Маріуш Сеневиц, Міхал Вітковський, пізніше – Мірослав Нагач і Дорота Масловська. І хоч самі письменники заперечують можливість прочитання їх творів як голосу генераційної спільноти чи поколінневого маніфесту, художні тексти частково стають літерною реалізацією образу **покоління НІЩО**, який знаходимо в популярно-соціологічних статтях. Й. Віленговська у своїй мініповісті "Японське село" ("Japońska wioska") заміщує адресований до читачів-однолітків "тест" на приналежність до того самого покоління [5: 8]. У Р. Коберського маркером генераційного мислення є часте вживання першої особи множини, узагальнюючого "ми": "Кажуть про нас ці великі знавці та співці історії, що ми народилися в абсолютно безстатевому часі. З одного боку, ми так собі "мугикали" за пляшкою каберне, ні до чого не надавалися, бо нас безпосередньо не зачепили наслідки варшавського повстання, а з іншого – ми не могли збагнути особливостей комунізму, бо тринадцятого грудня були ще сцикунами з космічними прагненнями. Каправе покоління" [6: 27; тут і далі цитата у перекладі з польської авторки статті]. Автор підкреслює свою опозиційність щодо старшого покоління, яке було набагато сильніше втягнуте в історію, і водночас протиставляє себе молодим, цим дітям раннього капіталізму, вершиною мрій яких є вільний доступ до споживацького раю [7: 601]. Наратор повісті Славоміра Лучака "Архіпелаг Ринок, або Щоденник Бриджиди Джонса" ("Archipelag Rynek, czyli Dziennik Brygida Dżonsa") не відчуває себе частиною жодної поколінневої спільноти, він говорить про своїх майже тридцятилітніх знайомих так: "Ми не представляємо жодного покоління, не ідентифікуємо себе з жодною генерацією – п'ємо пиво, нам блаженно, приємно..." [8: 11].

Кількарічна перспектива, з якої ми сьогодні дивимося й на критично-літературні, й на художні тексти, які заторкували проблеми поколінневого самоокреслення наймолодшої на той час хвилі письменників, занадто невелика, щоб спокуситися на узагальнення, підсумки або прогнози. На питання чи письменники, народжені в сімдесятих, утворюють цілісну естетичну формацію, літературні критики та й самі молоді автори, які взяли участь у присвяченій цій проблемі полеміці на шпальтах літературних часописів, частіше дають заперечну відповідь. Те, чи *покоління народжених у сімдесятих* або *покоління дев'яностиків* чи *двотисячників* стане черговим літературно-критичним міфом, післябруліонівським або післябубабієтським ар'єргардом [9 : 122], покаже його майбутня літературна практика. Однак температура цієї полеміки, велика кількість статей та есеїв, у яких автори поверталися й повертаються до цього відкритого на сьогодні питання, свідчать про те, що цих авторів поєднує щось більше, ніж лише близькі дати народження. Остаточну відповідь на це питання може дати лише час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Wyka K. Pokolenia literackie. – Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1989. – 303 s.

2. Dunin-Wąsowicz P. Nieliczni dwudziestoletni // Gazeta Wyborcza (Warszawa). – 2001.– № 301. – S. 10.
3. Jarzębski J. Smutni dwudziestoletni // Gazeta Wyborcza (Warszawa). – 2001.– № 301. – S. 10.
4. Харчук Р. Покоління пост епохи // Дивослово. – 1998. – № 1.– С. 8–9.
5. Wilengowska J. Japońska wioska. – Olsztyn: Stowarzyszenie Artystyczno-Kulturalne "Portret", 1999. – 71 s.
6. Kobierski R. Wiek rębny. – Kraków: Media Rodzina, 2000. – 183 s.
7. Ostaszewski R. Dzieci gorszej koniunktury. Wersja zremiksowana // Marecki P., Stokfiszewski I., Witkowski M. Tekstyli. O "rocznikach siedemdziesiątych". – Kraków: Krakowska Alternatywa & RABID, 2002. – S. 597–614.
8. Łuczak S. Archipelag Rynek, czyli Dziennik Brygida Džonsa. – Kraków: Museum Novum, 2001. – 156 s.
9. Utkowski R. Tylna straż "bruLionu"? // Kresy (Lublin). – 1997. – S. 122–123.

Матеріал надійшов до редакції 20.11.2006 р.

Шевчук Я.А. Проблема самоидентификации поколений в современной польской и украинской "молодой" литературе.

В предложенной статье рассматриваются различные подходы современных литературоведов к терминологическому определению писательских поколений на материале украинской и польской литературы последних десятилетий.

Shevchuk Ya.A. The Problem of Self-Identification among the Generations in Modern Polish and Ukrainian "New" Literature.

The article deals with the various scientific approaches of the modern scholars in literature to the terminological definition given to the writers' generations on the material of Ukrainian and Polish literature of last decades of the 20th century.